

Una reflexió sobre el primer antinormisme

MAGÍ SUNYER
Universitat Rovira i Virgili

Aquesta comunicació s'ha redactat per complaure la invitació d'uns amics, lingüistes companys de Departament, que van assistir a la presentació del llibre de Maria Martí sobre els articles de Francesc Matheu a la revista *Catalana* de què em vaig ocupar un any enrere.¹ No té la intenció d'immiscir-se en debats pròpiament lingüístics, em sentiria bastant foraster entre un auditori d'especialistes en la qüestió, sinó de plantejar una qüestió ben concreta de la nostra història cultural que resulta incòmoda i que, quasi cent anys després, no caldria que generés tants recels. Per raons molt comprensibles, per les circumstàncies històriques que han afectat i afecten la catalanitat, el catalanisme i la llengua catalana, la reforma fabriana s'ha sacralitzat, i és prou sabut que tot allò que és sagrat reclama més respecte que anàlisi. Potser per això mateix m'afanyo a aclarir que ara i aquí no tinc intenció de discutir cap aspecte de la normativa, només d'examinar uns punts de vista i uns llocs comuns que afecten personatges, la imatge dels quals ha quedat molt afectada davant la posteritat. No tinc altra pretensió que provocar la reflexió sobre l'assumpte, perquè l'estudi rigorós d'aquesta matèria no cabria en una comunicació de col·loqui.

Qui amb més perspicàcia ha enfocat, no ben bé, però també, aquest tema ha estat Josep Murgades amb dos articles, «Constants històriques de l'antinoucentisme» i «Sinopsi de l'antinoucentisme històric». Dic que no s'ocupa ben bé del tema perquè l'assumpte d'aquest article és l'antinormisme i no l'anti-Noucentisme, i que també se n'ocupa perquè l'antinormisme constitueix una part del primer anti-Noucentisme. Josep Murgades (1995, p. 54-55) constata que l'anti-

1. Aquest article forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) (2009 SGR 644) i del projecte de Ministeri de Cultura HAR 2008-04662/HIST. He actualitzat l'ortografia dels textos no normatius reproduïts.

Noucentisme, que neix poc temps després que el moviment, es perllonga durant tot el segle xx, però que no es tracta d'un moviment cohesionat ni continu sinó de l'oposició de grups diversos, i sovint sense relació entre ells, a aspectes de la teoria o de l'obra noucentistes. Aquests grups van des dels que s'enfronten al Noucentisme en un primer moment —intellectuals de la Renaixença i el Modernisme— fins als dels anys vint i als de l'exili, per no referir-nos a altres més acostats als nostres dies, que requeririen unes altres consideracions. M'ocuparé de la primera etapa de la història d'aquestes reaccions, principalment de la fase que Murgades anomena de «refracció», protagonitzada per intellectuals de la Renaixença, i només en segon terme de la que bateja com d'«oposició», menada per modernistes (Murgades, 1996, p. 107-116), fases que coincideixen en el temps entre elles i amb el naixement del Noucentisme.

Els fets són prou coneguts: el mateix any 1913 de la redacció de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut, una sèrie d'escriptors de l'última generació de la Renaixença i algun de modernista s'hi van oposar. La relació d'aquests escriptors no és gens menyspreable. Hi figuren, entre altres, Francesc Matheu, Josep Pin i Soler, Narcís Oller, Caterina Albert, *Víctor Català*, Apelles Mestres, Ramon Miquel i Planas i Alfons Par. Murgades (1996, p. 107-108) atribueix la discrepància a un conflicte generacional, a la diferència de projecte polític i cultural entre els vells i els joves, a la refracció a l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans i a l'aversion a la novetat, que suposadament afectava aquests escriptors. Una síntesi admirable de la presentació dels fets per part dels noucentistes, els quals, des d'un primer moment, es van preocupar d'establir que la normalitat començava amb ells, que ells constituïen el patró per mesurar qualsevol fenomen o actuació i allò que no formava part del seu univers ingressava en la categoria d'excèntric.

Existeix una altra versió, que contribueix a comprendre millor aquell moment històric i les conseqüències que va comportar, versió impossible d'examinar amb equanimitat si ens ancorem en una concepció dualista en què uns eren els joves, dinàmics i moderns i els altres, una romanalla del passat. Si ens hi fixem bé, l'argument generacional no és aplicable a pler. El salt generacional entre Matheu, Pin, Oller i Mestres, per una banda, i Carner i Ors, per l'altra, és evident; també que els modernistes, amb alguna excepció, com la de *Víctor Català*, no van entrar en el bàndol antinormista —sí, però, en l'antinoucentista, com indica, amb apartat propi, Murgades. Tanmateix, tampoc no admet discussió que Caterina Albert i Ramon Miquel i Planas eren més joves que Pompeu Fabra, ni que Jaume Bofill i Mates va néixer abans que Alfons Par; i és prou sabut que la segona generació modernista i la primera noucentista són la mateixa, Carner i Ors van començar a escriure com a joves modernistes.

L'aversion a l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans es va acabar generant, sens dubte, però no va ser sempre així abans de 1913. Agafem el cas de Ramon

Miquel i Planas, un dels més assenyalats per antinormista. Un simple repàs a la publicació *Bibliofilia*, que ell redactava, resulta molt instructiu. L'any 1911, en l'article «Llengua catalana literària» es declarava partidari de no concedir gaire bel·ligerència a la diversitat que proporcionava la llengua «rural» en la construcció de la normativa (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 20-21). El mateix any, escrivia aquest contundent passatge en l'article «La qüestió ortogràfica»: «per la nostra part ja sabem què ens toca fer des del moment en què la Comissió Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans hagi fet públic el seu acord: acceptar-lo amb entusiasme i sense reserva de cap mena; i aquesta és la recomanació xardorosa que endrecem a tots els bons catalans» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 54). No és un pamflet d'adversari a l'Institut. L'any 1913 observem com, per una banda, publica grans elogis de Prat de la Riba —«La Biblioteca de Catalunya» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 507-510)—, Josep Maria López Picó —«Espectacles i Mitologia» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 520-522)— i Josep Carner —«*Auques i ventalls*, de Josep Carner» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 525-528)— i, per l'altra, manifesta un desacord, a què després retornarem, respecte de llibres i actituds noucentistes: «*La Ben Plantada* de Xènius» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 355-558), «*Almanac dels noucentistes*» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 366-367) i «El modernisme en la literatura catalana» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 531-533), aquest ja un atac frontal no a l'Institut però sí a la literatura noucentista. Introdueixo a continuació un petit parèntesi contextualitzador.

El desconeixement de la literatura i dels escriptors del segle XIX durant el segle XX ha arribat a extrems sorprenents. La raó s'ha d'anar a buscar, precisament, en la taula rasa que, des de l'inici, el Noucentisme va fer de qualsevol tradició que no fos la medieval. La Renaixença —a partir d'un moment amb l'excepció parcial de Verdaguier— i el Modernisme —salvades individualitats com Fabra, Ruyra, Rovira i Virgili i algú més— van ser ignorats i menyspreats pels primers noucentistes. Els intel·lectuals de la generació següent formats en el *Glosari* van rebre aquesta herència i la van considerar doctrina. Fou una operació informada parcialment per unes divergències estètiques i ideològiques però, sobretot, per un afany de liquidació dels suposats adversaris practicat sense contemplacions. Més que en una disputa estètica —que també ho fou— o generacional, va consistir en una autoafirmació i una gran exclusió. El poder noucentista, limitat però prou efectiu per imposar la valoració que interessava, ha condicionat la visió que del segle XIX i del Modernisme s'ha tingut durant el segle XX. El període d'influència del moviment s'ha vist incrementat per unes excepcionalitats, sobretot la de la llarga dictadura franquista, que no propiciaven gaires revisions i sí una mitificació de l'etapa mínimament normal del Noucentisme. Tot això és prou sabut, però no és sobrer recordar-ho, de la mateixa manera que és convenient fer memòria que a finals dels anys seixanta i durant els setanta es va rehabilitar el Modernisme, però

que els estudis sobre la literatura del segle XIX no van rebre una empenta determinant fins a mitjans dels anys noranta, i mentrestant, malgrat algunes aportacions valuoses, els tòpics sobre el vuit-cents imperaven i encara continuen campant a pler. En constitueixen una pervivència paradoxal les opinions expressades —amb un aplom i una contundència que disfressen un profund desconeixement— en un llibre pretesament crític amb el Noucentisme que va obtenir un ampli ressò. Xavier Pericay i Ferran Toutain, l'any 1996, encara parlen del «desgavell informe de començaments de segle» (Pericay i Toutain, 1996, p. 11) —expressió apresada en el Noucentisme més tancat i combatiu— per referir-se a l'època immediatament anterior al 1913 i afirmen que «fins al 1905 la prosa catalana s'havia preocupat molt més d'expandir emocions i satisfer efluvis patriòtics que de comunicar realitats» (Pericay i Toutain, 1996, p. 16). Estalvio, per no allunyar-me de l'objectiu d'aquest article, els comentaris que fan sobre Narcís Oller, Santiago Rusiñol, Víctor Català i Joan Puig i Ferrer, només afegeixo que —casualitats?— d'abans del *Glosari*, els únics que salven són l'Emili Vilanova recobrat per Carner i el Robert Robert reeditat per Riba. Convé fer notar que com a suport a aquest afany pontificador, aquests dos assagistes invoquen l'autoritat, tan prestigiosa per raons diverses, de Gabriel Ferrater, amb la protecció, en forma de pròleg, de son germà Joan.

Si he retret aquestes afirmacions exposades com a veritats absolutes és per exemplificar fins on han arribat els despropòsits sobre el segle XIX i el Modernisme. L'opinió noucentista —modificada en part pel que fa referència al Modernisme en els últims quaranta anys— continua vigent, en gran manera, per valorar els escriptors de la Renaixença, acusats d'antiquaris ruralistes, anacrònics i desmanyotats. En aquest punt tanco el parèntesi per afirmar que no ho eren. No puc arribar al detall, només recordar la situació en la primera dècada de segle: Narcís Oller era el novel·lista per antonomàsia, el més internacional dels nostres escriptors, com mai no ho va ser cap noucentista, i publicava una novel·la tan contemporània com *Pilar Prim*; Apelles Mestres encarnava l'artista total, internacionalista, que havia renovat la poesia catalana; Víctor Català, potser el millor narrador del segle XX, amb la publicació dels primers llibres de contes i de *Solitud*, iniciava llavors una brillantíssima i entorpidida carrera literària; Francesc Matheu, poeta avançat de jove, mantenia una de les empreses bàsiques de la història de l'edició catalana; Josep Pin i Soler, novel·lista, dramaturg i prosista de viatges destacat, inaugurava llavors la Biblioteca d'Humanistes des d'una posició d'alta cultura; Ramon Miquel i Planas empenia les grans edicions de clàssics medievals que, es confessi o no, han servit de model durant tot el segle. Alguns començaven a ser vells, però no caducs; d'altres, no —Víctor Català va morir l'any 1966. La seva obra, en bona part o globalment menystinguda, arraconada i objecte de burles després, d'un valor objectiu que es manté un segle després, els situa, l'any 1906 o el 1913 com a intel·lectuals plenament contemporanis i actius.

Doncs, què va passar? Se'ls va girar el cervell per una simple qüestió ortogràfica? Es van encegar i van adoptar una posició reaccionària i, fins i tot, com s'ha dit i repetit, antipatriòtica? La resposta torna a ser no, però repeteixo que no ho podem comprendre si no visualitzem que ells constituïen, en aquells anys, la plana major de la cultura catalana, i que van ser arraconats sense contemplacions ni espai per sobreviure, per un grup d'intel·lectuals que —amb l'excepció parcial de Josep Carner— tot just començaven a despuntar i encara havien demostrat ben poca cosa. Era una maniobra de colla molt reduïda que comptava amb un poder institucional, i els bandejats es queixaven perquè se'ls exclouia i perquè les grans tasques comunes no s'emprenien des d'una estratègia de país, perquè, si s'hagués fet així, no se'ls hauria pogut deixar de banda. En comptes de l'acord i la concòrdia es va triar la imposició. Com que va tenir èxit, nosaltres l'hem rebuda com una estratègia nacional; en aquell 1913, no, els perjudicats no ho veien així. Em permetré un exercici d'història-ficció per exemplificar-ho: què hauria pogut passar si, posem per cas, abstraiem-nos del franquisme, l'any 1968 la direcció de la cultura catalana hagués estat liderada per un grup amb poder suficient i se n'hagués arraconat J. V. Foix, Gabriel Ferrater, Joan Triadú, Maria Aurèlia Capmany, Joan Fuster, Blai Bonet i Salvador Espriu? S'hi haurien conformat? Per exagerada que algú pugui trobar la comparació, ens serveix per analitzar aquells anys de 1906 a 1913. Fins i tot el terme *anti-Noucentisme* respon al nostre enfocament condicionat, des del moment que fou el Noucentisme el que va actuar contra els grans escriptors catalans del seu temps que representaven el present i la continuïtat cultural —no exempta de tensions, naturalment—: l'antipàtic prefix *anti-* esqueia millor als noucentistes. D'això es queixa Ramon Miquel i Planas l'any 1914, quan diu que els noucentistes prescindeixen de la tradició literària contemporània per col·locar-se ells: «és una mena de maçoneria literària amb el seu ritual de recíprocs elogis, d'endreces mútues, d'encomiàstiques crítiques» (Miquel i Planas, 1911-1914, p. 532).² Els testimonis d'aquest bandejament són nombrosos. Roser Matheu es refereix a la posició de son pare respecte a les *Normes*: «És natural que la decisió de l'Institut no el convencés; i més que la resolució, la manera d'imposar-la» (Matheu, 1971, p. 138). Gaziol, en el pròleg a les *Memòries literàries* de Narcís Oller, referint-se al tracte rebut pel novellista, escriu: «Es pot ben dir que l'arraconaren sense pietat, com una vella desferra» (Oller, 1962, p. xxiv).

Som al punt d'arribada: les *Normes* van pagar la indignació pel maltracte. Sobretot perquè eren una empresa concreta, més enllà d'una crítica o un bande-

2. Els acusa de col·locar-se no tan sols literàriament, sinó també en l'aspecte econòmic. El subtítol del número únic de la revista paròdica *El Noucentista* és ben explícit: «Orgue de l'escola mediterrània. Arts, Ciències, Filosofia, Comissions, Representacions».

jament en un periòdic o en una institució. Gaziel mateix ho explica: «I la profunda rancúnia de l'home vell i arraconat es concentra, finalment, en l'home encara jove i triomfant, en el culpable màxim, promotor i endegador de la reforma gramatical. Oller, obcecat, l'anomena despectivament “el tal Fabra”» (Oller, 1962, p. xxvii). Des d'aquest plantejament, Josep Pin i Soler va escriure una «protesta» contra les *Normes* que sempre ha estat comentada des de la burla o la indignació, però que constitueix un valuós document històric. Pin explica que es queixa d'un abús: «Les innovacions gramaticals ara de poc codificades i fins a cert punt imposades per qui no tenia dret de fer-ho, són feina pertorbadora, antipatriòtica i, com conseqüència, altament perniciosa» (Pin, 1913, p. 123). L'argument vertebral que empra és que una empresa nacional no podia convertir-se en exclusiva d'una colla. Pin ataca de ple l'operació promoguda per Enric Prat de la Riba perquè no ha comptat amb les persones que havien d'intervenir-hi:

Un senyor que ningú autoritzava per a abocar lo corn de les seves gràcies en pro d'uns minyons que fet i fet únicament representen l'opinió de quatre concurrents a certa rebotiga, un senyor que tot lo més que podia fer, en tant que literat, era admirar aquells saviassos, obtenint d'ells col·laboració i adjutori, però de cap manera dir-los que tenien raó, ni fer predicar llurs «Normes» en la sala d'Honor de la Diputació Provincial de Barcelona» (Pin, 1913, p. 124)

Pin insisteix que aquesta pràctica conduïa a la discòrdia entre els escriptors catalans —«Les “Normes” són feina antipatriòtica perquè en compte de lligar, deslliguen; en compte d'agermanar, separen» (Pin, 1913, p. 124)— perquè la normativa no s'hauria hagut d'establir sense el concurs dels implicats en l'assumpte, tant persones —«¿Què costava als normistes, per exemple, si tant urgia reglamentar la nostra manera gràfica d'escriure, demanar parers a persones enteses?» (Pin, 1913, p. 125)— com entitats culturals que haurien pogut proporcionar el seu punt de vista. Amb aquest procediment, la normativa hauria començat el seu camí sense oposició, amb un acord nacional:

Fins los Normistes, per a millor resoldre el plet, haurien pogut fer consultar entitats competents, lo Cos d'Adjunts i Mestres en Gai Saber, l'Acadèmia de Bones Lletres, les redaccions dels benemèrits diaris i revistes que en divers indrets de Catalunya fa molts anys esmercen diners, ciència i paciència en pro de la cultura nostra...!

No els sembla als normistes, que si en lloc de fer autoritzar, estampar i predicar llurs invencions, *a ops* de la Diputació Provincial de Barcelona, les «Normes» haguessin sigut discutides i aprovades per hòmens competents de tot Catalunya, llur autoritat (la de les «Normes») hauria sigut més respectada? (Pin, 1913, p. 126)

El final del discurs de Pin i Soler furga en la nafra de l'exclusivisme noucentista, que ell considera abús de poder: «Total, que les vostres «Normes» són una alcaldada, una lleugera mostra de lo que *manariéu*, si tinguéssiu més poder» (Pin, 1913, p. 126).

Per aquest article i per la posició antinormista mantinguda durant la resta de la vida, Pin i Soler, un dels homes de lletres més interessants del canvi de segle, va ser esborrat de la nòmina d'escriptors a considerar, com Oller, com Matheu, com Víctor Català i com tants d'altres. Mig segle després, l'admirat Gabriel Ferrater emetia un judici demolidor sobre Pin sense haver-lo llegit: «A Pin y Soler ni lo he leído ni pienso hacerlo: parece que es una especie de Fernán Caballero en más chiquito todavía» (Ferrater, 1979, p. 127).

En conclusió: en els debats sobre les *Normes*, les burles i la resistència a acceptar-les que van venir a partir de 1913 en realitat hi havia menys de debat lingüístic —que també existia— que d'indignació d'unes persones que s'havien vist apartades de l'actualitat literària de manera gratuïta, sense argumentació. Les *Normes* eren la marca de la casa del Noucentisme i es van convertir en la concreció més atacable de l'exclusió. Els exclosos veien l'Institut com un instrument de partit, i no com una acadèmia nacional, que és el que pensaven que havia de promoure una institució pública que aquell 1913 no passava de ser la Diputació d'una província, però que l'any següent es convertiria en la Mancomunitat de Catalunya. En aquestes condicions, era molt difícil que s'avinguessin a reconèixer l'autoritat de l'Institut i de Fabra. No eren tan partidaris d'una altra normativa —també ho eren— com contraris al sistema que s'utilitzava per establir-la i, sobretot, al fet que se'ls exclogués del procés, i no únicament d'aquest.

Probablement, s'hauria pogut actuar d'una altra manera. Avui, cent anys després del debat, quan les *Normes* estan plenament consolidades i només són discutides des de l'anticatalanisme, sense cap intenció de qüestionar l'obra de Pompeu Fabra, amb aquesta reflexió potser no fem altra cosa que arqueologia cultural, però potser també pot servir per dessacralitzar les circumstàncies i les persones que, a favor o en contra, van intervenir en la seva instauració i fer veure que no té cap mena de sentit mantenir recels cap a uns intel·lectuals que van dedicar la vida a la cultura catalana, que figuren entre els millors escriptors que han utilitzat la llengua i que en aquest assumpte no van cometre cap «pecat» patriòtic. Cadascú en el lloc que li correspon com a novel·lista, com a dramaturg, com a poeta, com a editor, com a traductor, sense que els prejudicis derivats d'una picabaralla que va tenir uns vencedors absoluts i sense clemència hagin de condicionar la nostra visió de la història i de la literatura.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FERRATER, Gabriel (1979). *Sobre literatura*. Barcelona: Edicions 62.
- MARTÍ, Maria (2007). *Francesc Matheu i la revista Catalana: L'oposició a la normativització del català (1918-1926)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MATHEU, Roser (1971). *Vida i obra de Francesc Matheu*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- MIQUEL i PLANAS, Ramon (1911-1914). *Bibliofília. Volum primer*. Barcelona.
- MURGADES, Josep (1995). «Constants històriques de l'antinoucentisme». *L'Avenç*, núm. 194, p. 52-55.
- (1996). «Sinopsi de l'antinoucentisme històric». *Llengua & Literatura*, núm. 7, p. 105-127.
- El Noucentista: Orgue de la escola mediterrània. Arts, Ciències, Filosofia, Comissions, Representacions* [Barcelona] (28 desembre 1914).
- OLLER, Narcís (1962). *Memòries literàries: Història dels meus llibres*. Pròleg de Gaziel. Barcelona: Aedos.
- PERICAY, Xavier; TOUTAIN, Ferran (1996). *El malentès del Noucentisme*. Barcelona: Proa.
- PIN I SOLER, Josep (1913). «Protesta contra les normes ortogràfiques». *Diario de Reus* (12 abril).